

Correctievoorschrift HAVO

2016

tijdvak 1

filosofie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het bij de toets behorende correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden met inachtneming van het correctievoorschrift toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.
- NB1 Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.
- NB2 Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een onvolkomenheid bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk nadat de onvolkomenheid is vastgesteld via Examenblad.nl verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

NB

Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.

Een onvolkomenheid kan ook op een tijdstip geconstateerd worden dat een aanvulling op het correctievoorschrift te laat zou komen.

In dat geval houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 45 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 Ebola

1 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat er in tekst 1 geen sprake is van gelijke kansen voor de ebolapatiënten, omdat de farmaceutische industrie alleen medicijnen ontwikkelt waarop winst gemaakt kan worden 1
- een uitleg dat de gevolgen van de ebola-uitbraak in tekst 1 geen 'natuurlijk ongeluk' zijn, omdat de oorzaak wordt gelegd bij het falen van een samenleving die gebaseerd is op geld/markt/winst 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- In tekst 1 staat dat de farmaceutische industrie geen medicijnen ontwikkelt tegen ebola omdat dit een ziekte is van 'arme mensen in arme landen', terwijl er in Europa wel medicijnen voor zeldzame ziektes worden ontwikkeld aangezien zorgverzekeringen die ontwikkeling betalen. Door deze handelswijze van de farmaceutische industrie hebben ebolapatiënten geen gelijke kans vergeleken met mensen die in Europa aan zeldzame ziektes lijden 1
- Omdat de farmaceutische industrie alleen medicijnen ontwikkelt die betaald worden, zijn de gevolgen van de ebola-uitbraak in tekst 1 geen 'natuurlijk ongeluk'. De vele doden en zieken zijn een gevolg van 'een samenleving die is gebaseerd op markt, geld en winst' en dit gevolg had voorkomen kunnen worden 1

2 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat menselijke waardigheid volgens de UVRM uitgaat van een minimum aan basisbehoeften terwijl het Nussbaum gaat om het in praktijk kunnen brengen van mogelijkheden 1
- een uitleg dat een West-Afrikaan volgens tekst 2 een tekort heeft aan inwendige capabilities: begrijpen wat deelname aan het experiment inhoudt, is geen aangeboren talent maar een aangeleerde vaardigheid 1
- een argumentatie met een opvatting over menselijke waardigheid of het rechtvaardig is dat ZMapp getest werd op westerlingen en niet op Afrikanen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- De UVRM gaat uit van menselijke waardigheid. Dit betekent dat iedere mens over bepaalde basisvoorzieningen moet kunnen beschikken op het gebied van onderwijs, gezondheid, voedsel en veiligheid. Volgens Martha Nussbaum gaat menselijke waardigheid niet alleen over het minimaal voldoen aan basisbehoeften, maar juist om de mogelijkheden van iedere mens om bepaalde vaardigheden en vrijheden te kunnen uitoefenen 1
 - Een West-Afrikaan heeft volgens tekst 2 een tekort aan inwendige capabilities. Er wordt beschreven dat hij zeer waarschijnlijk niet in staat is om volledig te begrijpen wat de gevolgen van deelname aan een experiment met ZMapp inhouden. Alle mensen, ook met ebola besmette Afrikanen, beschikken over elementaire capabilities, aangeboren kenmerken die ontwikkeld kunnen worden, maar de daadwerkelijke ontwikkeling gebeurt door interactie met omgeving, cultuur en sociale prikkels 1
 - Ik vind het testen van ZMapp alleen op westerlingen onrechtvaardig. Ik hanteer een opvatting van menselijke waardigheid die vergelijkbaar is met die van de UVRM. Ik vind dus dat iedereen een gelijke toegang tot medicijnen moet hebben, ook al zijn die medicijnen nog experimenteel en hebben ze mogelijk risicovolle gevolgen. Het is raar dat er in tekst 2 door een westerse krant wordt getwijfeld aan het begripsniveau van de West-Afrikanen en dat het medicijn op basis daarvan niet op hen getest zou kunnen worden. Naar mijn idee hebben de westerlingen dus een onrechtvaardige voorkeursbehandeling gekregen 1
- of
- Ik vind het testen van ZMapp alleen op westerlingen rechtvaardig. Ik ben het eens met Nussbaum dat menselijke waardigheid naast het voldoen aan basisbehoeften ook bestaat in het kunnen ontwikkelen van inwendige capabilities. Zoals blijkt uit tekst 2 is er geen sprake van informed consent onder de West-Afrikanen, zij missen daarvoor de inwendige capabilities. Medicijnen toedienen zonder dat is voldaan aan de eis van informed consent gaat voorbij aan dit op zich al schrijnende gebrek aan inwendige capabilities. Het is dus rechtvaardig dat een experimenteel medicijn met mogelijke risico's is toegediend aan westerlingen, die konden voldoen aan de eis van informed consent 1

Opmerking

Als in de eigen argumentatie op de juiste manier gebruik wordt gemaakt van een andere opvatting over menselijke waardigheid, dan ook een scorepunt toekennen.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

3 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van het absolute aspect van 'fysieke armoede' met het tekort aan ebolamedicijnen: in Afrika wordt sommige zieken een universeel recht op het vervullen van fysieke basisbehoeften onthouden 1
- een uitleg van het relatieve aspect van 'fysieke armoede' met het tekort aan ebolamedicijnen: in Afrika is het fysieke tekort aan medicijnen levensbedreigend, in het Westen niet 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Wie in fysieke armoede verkeert, heeft een tekort aan fysieke basisvoorzieningen, zoals de Afrikanen voor wie er geen ebolamedicijnen zijn. Volgens de UVRM is een dergelijk tekort een absoluut tekort. Iedere mens heeft immers recht op medische verzorging en de daarbij horende medicijnen. Fysieke armoede heeft dus een absoluut aspect 1
- Maar fysieke armoede heeft ook een relatief aspect. Het tekort aan ebolamedicijnen betekent bijvoorbeeld niet voor iedereen een inbreuk op een universeel recht op het vervullen van fysieke basisbehoeften. In het geval van ebola is het tekort aan medicijnen alleen levensbedreigend voor Afrikanen, maar niet voor het Westen, waar de ziekte nauwelijks voorkomt 1

4 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie dat de farmaceutische industrie gebruik zou kunnen maken van één van de volgende twee vergelijkingen gebaseerd op: 1
 - een hypothetische ondergrens: met patenten hebben armen het beter dan in een natuurtoestand zonder medicijnen, of
 - een historische ondergrens: met patenten hebben armen het beter dan vroeger toen er sowieso minder medicijnen bestonden.
- een weergave van Pogges kritiek op deze vergelijking: 'het beter hebben dan' of 'beter worden van' is een relatief begrip 1
- een uitleg dat Pogge de patentwetgeving niet rechtvaardig zou vinden omdat die schade berokkent aan arme landen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens een conjunctieve vergelijking met hypothetische ondergrens hebben armen het nu met de huidige patentwetgeving nog altijd beter dan in een mogelijke natuurtoestand waarin er sowieso geen medicijnen zijn of ontwikkeld kunnen worden 1

of

- Volgens een conjunctieve vergelijking met historische ondergrens hebben armen het nu met de huidige patentwetgeving nog altijd beter dan in vroeger tijden toen er sowieso minder of geen medicijnen waren of werden ontwikkeld 1

- Volgens Pogge is 'beter worden van' of 'het beter hebben dan' een relatief begrip en veronderstellen deze vergelijkingen ondergrenzen die we vanuit onze huidige geglobaliseerde wereld helemaal niet betrouwbaar kunnen beschrijven (hypothetische ondergrens) / die niet per se laten zien dat de huidige regels goed zijn (historische ondergrens) 1

- Pogge zou de patentwetgeving onrechtvaardig vinden omdat deze de farmaceutische industrie in staat stelt jarenlang hoge prijzen voor medicijnen te vragen die armen niet kunnen betalen. Arme mensen in arme landen worden daarmee geschaad in de minimalistische eis dat de mondiale economische orde niet tot schending van mensenrechten mag leiden 1

5 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave dat mensen als slachtoffer zelf niet verantwoordelijk zijn voor hun ellende, terwijl mensen als handelende personen dit wel zijn 1
- een uitleg dat Miller de voorlichting zou ondersteunen omdat de West-Afrikanen daarbij niet alleen als slachtoffer worden gezien maar ook als handelend persoon 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Mensen als slachtoffer hebben zelf geen verantwoordelijkheid voor de ellende waarin ze verkeren. Zij hebben hulp nodig om erbovenop te komen. Mensen als handelende personen kunnen zelf handelen en hebben dus wel degelijk een eigen verantwoordelijkheid voor hun (ellendige) situatie 1

- Miller zou het geven van voorlichting aan de West-Afrikanen over besmettingsgevaar ondersteunen omdat de West-Afrikanen daardoor niet meer alleen als slachtoffer van ebola worden gezien, maar ook als handelend persoon. De hulpverleners wijzen de West-Afrikanen immers ook op hun eigen verantwoordelijkheid om dat besmettingsgevaar uit de weg te gaan, door bijvoorbeeld bij begrafenissen van iemand die aan ebola is overleden de overledene niet meer aan te raken 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

6 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat bij de extreme variant van Singers opofferingsprincipe een hulpverlener iets moet opofferen van 'vergelijkbare' morele betekenis, terwijl bij de gematigde variant de opoffering niet van 'vergelijkbare' morele betekenis hoeft te zijn 1
- een argumentatie vanuit de extreme variant dat artsen wel de morele plicht hebben naar Afrika te vertrekken in de situatie dat de gevolgen van medische hulp in Afrika groter zijn dan thuis 1
- een argumentatie vanuit de extreme variant dat artsen niet de morele plicht hebben naar Afrika te vertrekken in de situatie dat de gevolgen van medische hulp thuis groter zijn dan in Afrika 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De extreme variant van Singers opofferingsprincipe houdt in dat we de plicht hebben om nood of lijden van anderen te voorkomen en dat we daarbij zover moeten gaan tot we zelf iets hebben opgeofferd van vergelijkbare morele betekenis. De grens ligt dus bij ons eigen (morele) lijden. In de gematigde variant hoeven we niet zover te gaan, daarin hoeft dat wat we opofferen geen 'vergelijkbare' morele betekenis te hebben. Die variant biedt dus meer ruimte aan het eigen leven van degene die hulp verleent 1
- Vanuit de extreme variant van het opofferingsprincipe heeft volgens Singer iedere arts de morele plicht om zijn diensten daar te verlenen waar deze het meeste leed wegnemen. Als een arts in Afrika meer levens kan redden dan thuis, heeft hij de plicht om naar Afrika te vertrekken. Bijvoorbeeld als deze arts thuis huisarts is en weinig te maken heeft met levensbedreigende ziektes 1
- Maar in Afrika zijn zo weinig middelen en medicijnen, dat de hulp die een arts daar biedt wellicht niet meer levens redt dan thuis. Dan heeft deze arts niet de plicht om naar Afrika te vertrekken, maar is het zijn plicht om thuis levens te redden. Dit kan bijvoorbeeld gelden voor een chirurg die zieken met levensbedreigende ziekten opereert 1

Opgave 2 Waarheid en verzoening

7 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van het verschil tussen de heersende wetten en de morele wet met het voorbeeld van de apartheidswetten: de apartheidswetten die in Zuid-Afrika golden, waren niet moreel juist 1
- een uitleg met Aristoteles' opvatting van de mens als gemeenschapswezen dat pas met de wetten van de staat het leven in een politieke gemeenschap mogelijk is 1
- een argumentatie met Aristoteles' opvatting van de mens als gemeenschapswezen dat de apartheidswetten onrechtvaardig zijn: omdat zij een deel van de gemeenschap uitsluiten 1
- een uitleg dat volgens Kant de apartheidswetten in strijd zijn met de categorische imperatief/de morele wetten van de rede omdat blank en zwart ongelijk behandeld worden 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De wetten zoals die in een land gelden, zijn niet per definitie gelijk aan een morele wet. In Zuid-Afrika was het onder de apartheid bijvoorbeeld voor zwarten verboden om in bepaalde winkels te komen. De heersende wet stemt dan niet overeen met de morele wet dat je iedere mens gelijkwaardig moet behandelen 1
- Volgens Aristoteles is de mens een gemeenschapswezen. Zonder relaties met anderen is geluk niet mogelijk en kunnen we onszelf niet verwerkelijken. Daarom moeten we goed met elkaar kunnen samenleven en om goed te kunnen samenleven hebben we wetten nodig 1
- Daarom zou Aristoteles zeggen dat de apartheidswetten niet aan dit doel voldoen. De zwarten worden door deze wetten stelselmatig gediscrimineerd en zo uitgesloten van het leven in de politieke gemeenschap van Zuid-Afrika. Op die manier kunnen zij niet volledig hun geluk nastreven en zichzelf verwerkelijken 1
- De plichtethiek van Kant gaat ervan uit dat we moeten handelen volgens de morele wetten van de rede, de categorische imperatief. Dit houdt in dat we anderen op gelijke wijze moeten behandelen zonder uitzondering te maken en dat je iedere mens ook als doel moet behandelen en nooit alleen als middel. De heersende wetten tijdens de apartheid zijn hiermee duidelijk in tegenspraak. Blank en zwart worden niet gelijk behandeld. Daarom zou Kant vinden dat in dit geval de heersende wet niet in overeenstemming is met de morele wet 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

8 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een overeenkomst tussen Ubuntu en Cicero's opvatting van weldadigheid: beide behoren tot de kern van mens-zijn 1
- een verschil tussen Ubuntu en Cicero's opvatting van weldadigheid: Ubuntu is onvoorwaardelijk en welwillendheid hoeft alleen als je jezelf er niet mee schaadt 1
- een argumentatie dat de weldadigheid waarop de WVC een beroep doet niet rechtvaardig is op grond van het principe van verdienste: de daders hebben niets gedaan waarmee zij de weldadigheid van de slachtoffers verdienen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens aartsbisschop Tutu in tekst 3 is Ubuntu de kern van wat het betekent om mens te zijn. Je bent pas volledig mens als je je realiseert dat je niet alleen bent, maar verbonden met anderen. Daaruit volgt dat je vrijgevig en genereus voor anderen bent. Dit sluit aan bij Cicero in tekst 4. Volgens Cicero zijn weldadigheid en mildheid de meest typische eigenschappen van de menselijke natuur 1
- Een verschil tussen Ubuntu en weldadigheid is dat weldadigheid niet onvoorwaardelijk is. Cicero zegt dat weldadigheid en mildheid binnen de perken van onze mogelijkheden moeten liggen en moeten passen bij andermans verdiensten. We moeten alleen delen als we daardoor zelf geen verlies lijden. Volgens Tutu houdt Ubuntu in dat we met anderen verbonden zijn en niet zonder anderen menselijk kunnen zijn. Ubuntu is dus niet iets waar je voor kunt kiezen als je zelf geen verlies lijdt, zoals bij weldadigheid 1
- Volgens Cicero wordt weldadigheid ingeperkt door rechtvaardigheid. Hij noemt hierbij drie basisprincipes: de weldadigheid mag een ander niet schaden, moet binnen je eigen mogelijkheden liggen, en moet overeenkomen met de verdiensten van degenen aan wie je de weldadigheid schenkt. Van dit laatste is bij de WVC geen sprake. De WVC vraagt aan de slachtoffers de daders te vergeven. De enige 'verdienste' die de daders hier tegenover stellen is een bekentenis. Dat is wel erg weinig om op de weldadigheid van de slachtoffers te mogen rekenen. Daarom is de weldadigheid waar de WVC een beroep op doet niet rechtvaardig 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

9 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een argumentatie of het terecht is dat de blanken moeten betalen met:

- het onderscheid tussen herstellende verantwoordelijkheid om anderen in nood te helpen en resultaatsverantwoordelijkheid voor de negatieve gevolgen van het eigen handelen 1
- tekst 5 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik vind het terecht dat de blanke Zuid-Afrikanen zouden moeten betalen om de ongelijkheid die tijdens het apartheidsregime is ontstaan te herstellen. Natuurlijk is het niet zo dat elke blanke tijdens de apartheid misdaden heeft gepleegd of zich heeft verrijkt ten koste van de zwarten. Niet elke blanke is in die zin resultaatsverantwoordelijk voor de ongelijkheid. Maar het is wel duidelijk dat de zwarten als groep zijn achtergesteld en dat het blanke deel van de bevolking daarvan geprofiteerd heeft 1
- Zoals in tekst 5 staat hebben blanken bepaalde privileges die zwarten niet hebben. Om het onrecht dat de zwarten is aangedaan enigszins te herstellen, zullen de blanken als groep moeten inleveren. Ze hebben dus als groep wat mij betreft wel herstellende verantwoordelijkheid 1

of

- Ik ben het er niet mee eens dat de blanken als groep moeten opdraaien voor de achtergestelde positie die zwarten hebben. Het is belangrijk om een onderscheid te maken tussen resultaatsverantwoordelijkheid en herstellende verantwoordelijkheid. Ik vind dat je alleen verantwoordelijk bent voor het herstellen van schade als je die zelf veroorzaakt hebt 1
- Zoals in tekst 5 ook wordt gezegd zijn lang niet alle blanken schuldig aan de misstanden van het apartheidsregime. Zij dragen daardoor ook geen verantwoordelijkheid voor de achtergestelde positie van de zwarten. Het zijn juist de daders, degenen die zich door misdaden hebben verrijkt, die voor die schade moeten opdraaien 1

Vraag	Antwoord	Scores
10	maximumscore 3	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg dat jus ad bellum gaat over de criteria om een gerechtvaardigde oorlog te beginnen terwijl jus in bello gaat over hoe oorlog gevoerd moet worden 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg dat volgens de WVC de halsbandmoorden niet voldeden aan het criterium van discriminatie: er was sprake van willekeur / mensen werden al vermoord op grond van een vage verdenking 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een argumentatie met het standpunt van Winnie Mandela of het terecht is dat de halsbandmoorden als misdaad werden opgenomen in het WVC-rapport 	1
	voorbeeld van een goed antwoord:	
	<ul style="list-style-type: none"> • In het internationaal recht wordt een onderscheid gemaakt tussen rechtvaardige redenen om een oorlog te beginnen en de manier waarop een oorlog rechtvaardig gevoerd kan worden. Het eerste valt onder jus ad bellum, het tweede onder jus in bello 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Volgens de WVC was er bij de halsbandmoorden sprake van willekeur. Zonder goede reden werd de ene verdachte wel vermoord en de andere niet. Bovendien konden mensen al vermoord worden op grond van een vage verdenking en werd er geen goed proces gevoerd. Dit past bij het criterium van discriminatie uit het jus in bello: er moet in een oorlog een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen burgers en strijders 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Winnie Mandela verdedigt de halsbandmoorden door te stellen dat zij geen andere middelen hadden. Met alleen stenen, lucifers en benzine trokken ze ten strijde tegen een regime dat over leger en politie beschikte. Volgens haar kon de strijd niet anders gevoerd worden. Maar, ook al is het verzet tegen het apartheidsregime wellicht rechtvaardig, dan vind ik nog steeds dat dit verzet niet onnodig gewelddadig moet zijn en dat er geen onschuldige mensen gedood mogen worden. Daarom is het terecht dat de halsbandmoorden wel in het rapport van de WVC terecht komen 	1
	of	
	<ul style="list-style-type: none"> • Zoals Winnie Mandela aangeeft, moesten zij vechten tegen een staat met een politiemacht met geweren. Het ANC beschikte waarschijnlijk niet over moderne wapens en moest dus wel andere manieren gebruiken om in opstand te komen. Dat er in de strijd onschuldige slachtoffers vallen is heel vervelend, maar onvermijdelijk. Je kunt op zo'n moment nu eenmaal niet honderd procent zeker zijn van iemands schuld. De halsbandmoorden waren heel gruwelijk, maar tegen een goed bewapende staatsmacht kon het ANC blijkbaar niet anders. Daarom horen de halsbandmoorden wat mij betreft niet thuis in het rapport van de WVC 	1

Vraag	Antwoord	Scores
11	maximumscore 4	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg dat we volgens Walzer lokale distributieve rechtvaardigheid net zo moeten beschouwen als zelfbeschikking omdat elke gemeenschap zelf moet beslissen wat zij rechtvaardig vindt 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg dat de vergissing om te denken dat rechtvaardigheid van bovenaf opgelegd kan worden te herkennen is in tekst 7: de wet dwingt blanken zich anders te gedragen maar in de praktijk is dit nog niet zo 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een argumentatie dat de lokale distributieve rechtvaardigheid in het huidige Zuid-Afrika wel tot stand is gekomen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een juist gebruik van tekst 7: omdat de zwarte Sanaomadi een bedrijf mag opzetten / zijn kinderen naar dezelfde scholen kan sturen als de blanken 	1
of		
	<ul style="list-style-type: none"> • een argumentatie dat de lokale distributieve rechtvaardigheid in het huidige Zuid-Afrika niet tot stand is gekomen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een juist gebruik van tekst 7: Sanaomadi wordt in Soekmekaar nog steeds door blanken als minderwaardig behandeld 	1
	voorbeeld van een goed antwoord:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Volgens Walzer kan rechtvaardigheid binnen een gemeenschap alleen op een duurzame manier bereikt worden als dit door de gemeenschap zelf gedaan wordt. De mensen moeten zelf en met elkaar bepalen wat een rechtvaardige verdeling van sociale goederen is. Lokale distributieve rechtvaardigheid is dus alleen te bereiken als vorm van zelfbeschikking 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • In tekst 7 zie je dan ook dat een van bovenaf opgelegde herverdeling van sociale goederen niet voldoende is. De wet is veranderd en een zwarte als Sanaomadi heeft nu dezelfde rechten als de blanken. Maar zoals Sanaomadi zegt, erkennen sommige blanken nog steeds niet dat blank en zwart dezelfde rechten hebben 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • In het moderne Zuid-Afrika hebben zwart en blank dezelfde rechten en op papier dezelfde mogelijkheden. Iemand als Sanaomadi kan nu zelf ondernemer zijn en zijn kinderen naar dezelfde school sturen als de blanke Zuid-Afrikanen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Daarom vind ik dat lokale distributieve rechtvaardigheid wel gerealiseerd is in Zuid-Afrika. De neerbuigende opmerkingen zijn een duidelijk geval van discriminatie, maar daar hoeft Sanaomadi zich niets van aan te trekken. In de wet staat dat blank en zwart dezelfde rechten hebben. Als hij actief wordt tegengewerkt door de blanken in Soekmekaar kan hij naar de rechter gaan en zal hij alsnog in het gelijk worden gesteld 	1
of		

Vraag	Antwoord	Scores
	<ul style="list-style-type: none"> • Dat Sanaomadi nog steeds niet als gelijkwaardig wordt behandeld, geeft wel aan dat de lokale distributieve rechtvaardigheid nog niet volledig is in Zuid-Afrika. Wel in sommige delen, zoals in Johannesburg, maar nog niet overal 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Op papier heeft Sanaomadi wel dezelfde rechten, maar daar zal in de praktijk niet veel van terecht komen als hij zo door de blanken wordt behandeld. Hij heeft misschien wel het recht om een winkel te beginnen, maar als hij door de blanken wordt gediscrimineerd, zal het hem in de praktijk niet lukken om die winkel draaiende te houden 	1

Opgave 3 Geld en waarde

12 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat Pogges opvatting wordt ondersteund door het verloop van de crisis: het domino-effect toont aan dat de wereld één economisch systeem is met internationale structuren 1
- een uitleg dat Pogges opvatting past bij het beeld van een global village: alle mensen op aarde vormen één morele gemeenschap én dragen verantwoordelijkheid voor elkaar 1
- een weergave van het argument van Hardin tegen het beeld van een global village: anderen kunnen een negatief effect op ons hebben waardoor het beter kan zijn om onze band met hen te verbreken 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Pogge ontstaat armoede vooral vanwege een mondiale economische orde die ongelijkheid in de hand werkt. Volgens Pogge is het lot van alle mensen verbonden door deze mondiale orde. Het bestaan van deze internationale structuren lijkt te worden bevestigd door het domino-effect waarmee de crisis zich vanaf 2008 uitbreidt. Een lokaal probleem op de huizenmarkt in de VS leidt immers al snel tot een mondiale economische crisis en een toename van extreme armoede wereldwijd 1
- Het beeld van de global village houdt in dat alle mensen uiteindelijk tot één morele gemeenschap behoren. Pogge onderschrijft dit door te wijzen op de lotsverbondenheid van alle mensen en volken én op de verantwoordelijkheid die daaruit volgt 1
- Hardin vindt het beeld van de global village een onjuist en gevaarlijk beeld omdat het de suggestie wekt dat iedereen maar aanspraak kan maken op welvaart. Het voortbestaan van het geheel kan hierdoor zelfs in gevaar worden gebracht. Het beeld van een 'mondiaal dorp' met 'lotsverbondenheid' verbergt dat het lot van anderen ook een negatief effect op ons lot kan hebben, waardoor het soms beter is om die banden door te snijden. Daarom is het niet goed om tijdens een crisis geld uit te geven aan ontwikkelingshulp, zoals Ban Ki-moon wil 1

13 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de doelen van de Millenniumverklaring opgesteld kunnen worden met Maslows definitie van armoede: wanneer iemand niet kan voorzien in fysieke behoeften en veiligheid noemen we dat extreme (of absolute) armoede 1
- een argumentatie dat het gedrag van hebzuchtige bankiers niet past bij solidariteit als doel van de Millenniumverklaring 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Maslow onderscheidt vijf categorieën behoeften. De eerste categorie betreft fysieke behoeften, zoals kleding en voedsel. De tweede categorie betreft veiligheid en onderdak. Wie niet aan de behoeften van deze eerste twee categorieën kan voldoen, is arm. Deze definitie beschrijft wat in de Millenniumverklaring onder armoede wordt verstaan 1
- Hebzuchtige bankiers hebben zelf profijt van hun gedrag, maar anderen niet. Dit is niet solidair en past daarom niet bij de doelen van de Millenniumverklaring, waarin staat dat solidariteit een kernwaarde is en dat “zij die lijden, of de minste baten ondervinden, de hulp verdienen van hen die het meeste profijt ondervinden” 1

14 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg in welk opzicht de opvattingen over hebzucht van Hobbes en Rand wat betreft mensbeeld overeenkomen: beide gaan ervan uit dat de mens van nature is gericht op zijn eigen belangen 1
- een uitleg in welk opzicht de opvattingen over hebzucht van Hobbes en Rand wat betreft de rol van de staat verschillen: Hobbes stelt een machtige staat voor om tegen het gevaar van hebzucht te beschermen, terwijl Rand een minimale rol voor de staat bepleit om de positieve werking van hebzucht niet te belemmeren 1
- een argumentatie dat tekst 8 niet aansluit bij de sociale filosofie van Hobbes: de staat moet mensen beschermen tegen elkaars hebzucht 1
- een argumentatie dat tekst 8 wel aansluit bij de sociale filosofie van Rand: Gekko meent net als Rand dat de samenleving baat heeft bij hebzucht 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Hobbes en Rand menen allebei dat de mens van nature gericht is op zijn eigen belang. Hebzucht past bij de natuur van de mens 1
- Maar Rand vindt juist niet dat de mens daarom tegen zichzelf beschermd moet worden door een machtige staat, zoals Hobbes voorstelt. Zij vindt zelfzuchtigheid en zelfredzaamheid de enige rationele gronden voor moraal. De vrijheid van het individu is onaantastbaar en niemand anders dan jijzelf moet jouw problemen oplossen. Daarom wil Rand een terughoudende opstelling van de staat 1
- Hobbes veroordeelt de onrechtvaardige middelen waarmee mensen zichzelf verrijken, maar in tekst 8 is dat risico niet uitgesloten. Daarom past tekst 8 minder goed bij de sociale filosofie van Hobbes 1
- Tekst 8 sluit wel aan bij de sociale filosofie van Rand, die hebzucht positief beoordeelt. Rand gelooft dat het eigen particuliere leven het doel van moraliteit is. Als mensen alleen hun eigen belangen behartigen, gaat de samenleving het snelst vooruit. Dat past bij de uitspraak van Gekko dat hebzucht “klopt” en het “kapotte bedrijf dat de USA heet” zal redden 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

15 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat een tragedie van de meent volgens Hardin een verklaring voor armoede in de wereld geeft: de aarde is als bron eindig en de bevolkingsgroei is oneindig, zodat gezamenlijke middelen vanzelf schaars worden 1
- een uitleg dat we volgens tekst 9 niet zijn overgeleverd aan een tragisch mechanisme, maar dat we controle kunnen uitoefenen 1
- een argument of de wereldeconomie beïnvloed kan worden met een afweging van de opvatting in tekst 9 en de opvatting van Hardin 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Hardin is de aarde als bron eindig en is de bevolkingsgroei onbeperkt. Hierdoor worden gezamenlijke middelen vanzelf schaars en ontstaat er verdringing. Hier is niets aan te doen omdat het najagen van persoonlijke belangen uiteindelijk het algemeen belang schaadt 1
- Volgens tekst 9 hebben we wél controle over de wereldeconomie en zijn we niet overgeleverd aan een tragisch mechanisme. Mensen kiezen zelf wat ze met hun geld doen en de wereld kan veranderen door een gezamenlijke inspanning. Iedereen kan tegenwoordig iets op de agenda zetten en een grote echte verandering realiseren 1
- Armoede als tragedie van de meent is een gevolg van een economie waarin winst en eigenbelang de drijvende kracht zijn. Als enkelen hun winst vrijwillig beperken, verandert er niets aan de structuur van de wereldeconomie. Ik denk daarom dat we geen invloed hebben op de wereldeconomie. Het optimisme van Triodos uit tekst 9 werkt een tragedie van de meent volgens mij juist in de hand. Tekst 9 suggereert dat we armoede kunnen vermijden. Dat lukt misschien op korte termijn, maar als het ons lukt om de bedreigingen van vandaag op te lossen, groeien we vanzelf optimistisch door naar een situatie waarin het probleem van morgen automatisch groter en acuter is. Het is dan wachten op het grotere probleem dat we niet meer kunnen oplossen. Van het optimisme uit tekst 9 wordt de tragedie dus alleen maar erger 1

of

- We hebben wel invloed op de wereldeconomie. Dat we in theorie oneindig en in het wilde weg kunnen groeien, betekent nog niet dat dat ook moet gebeuren. Daar zijn we zelf bij. Hardins tragedie van de meent stelt mensen voor als willoze pionnen die door een onzichtbare hand bewogen worden. Maar we zien dat ook onze eigen levensstijl kan veranderen; steeds meer mensen hebben groene energie, benzine bevat niet langer giftige loodtoevoeging en grote bedrijven willen betere arbeidsomstandigheden in hun fabrieken. Deze vooruitgang laat zien dat het ooit heeft gewerkt om een misstand op de agenda te zetten. Juist als we denken dat we geen invloed hebben, wordt de analyse van een tragedie van de meent een self-fulfilling prophecy 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

16 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave dat rechtvaardigheid de basisstructuur van de samenleving als voornaamste object heeft vanwege de grote invloed op de kansen van burgers 1
- een uitleg dat een onrechtvaardig bankwezen volgens de theorie van Rawls hervormd moet worden, ook als dit het grootste geluk voor het grootste aantal mensen oplevert: rechten die de rechtvaardigheid beschermen, mogen niet uitgeruild worden tegen het voordeel van anderen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De basisstructuur van de samenleving bepaalt voor een groot gedeelte welke kansen iemand krijgt. Als dit tot ongelijkheid leidt, dan is dat onrechtvaardig en onverdiend. De basisstructuur van de samenleving bepaalt welke kansen mensen hebben en heeft daarom een grote invloed op het leven van mensen. Het is daarom rechtvaardig om de basisstructuur zo in te richten dat de ongelijkheid die het gevolg is van deze basisstructuur, verkleind wordt 1
- Rawls meent dat in een rechtvaardige samenleving ervan wordt uitgegaan dat de vrijheden van gelijk burgerschap vastliggen. Als de werkwijze van banken tot groot voordeel voor de meeste mensen leidt, maar tot nadeel van een enkeling, dan bedreigt deze werkwijze het gelijke burgerschap. Iedereen is immers afhankelijk van de werkwijze van banken. De rechtvaardigheid van een samenleving als geheel is veel belangrijker dan zoiets als het financiële gewin van een groep binnen die samenleving. Daarom mag de volwaardige participatie van alle vrije burgers aan een samenleving niet worden opgeofferd voor het belang van de meerderheid 1

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste tien kandidaten per examinator in het programma WOLF.

Zend de gegevens uiterlijk op 26 mei naar Cito.

De normering in het tweede tijdvak wordt mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Als het tweede tijdvak op uw school wordt afgenomen, zend dan ook van uw tweede-tijdvak-kandidaten de deelscores in met behulp van het programma WOLF.

6 Bronvermeldingen

tekst 1	naar: de Volkskrant, 16 augustus 2014
tekst 2	naar: washingtonpost.com - ebola research ethics and the zmapp serum - 2014
tekst 3	naar: globalministries.org
tekst 4	naar: Cicero, De Plichten. Leefregels gebaseerd op het Stoïcisme
tekst 5	bron: Antjie Krog, De kleur van je hart, Olympus, 2010
tekst 6	bron: retro.nrc.nl - Zuid-Afrika - 1997
tekst 7	naar: Marnix de Bruyne, Het land van Soekmekaar, Podium, 2010
tekst 8	naar: Gordon Gekko in Wall Street (1987)
tekst 9	naar: reclamespotje Triodosbank, 2014